

ERDÉLY

HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT.

I. szám
1892.

KIADJA AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET.

218. sz.
1910.

Kolozsvármegye szelidebb területében.

Irta: Hangay Oktáv.

(Második közlemény.)

Kisesküllőtől 9 kilométernyire fekvő *Drág* községbe, teljesen hegyijellegű út vezet s a Dumbrava a Lasiris hágóval, elég munkát ad a fuvaros lovainak. Okszerű erdészetre valló csertölgyesek szegélyezik az úttestet s ahol elmaradnak a fák, útunktól balra, folyton feszült érdeklődéssel tekintünk a *Topa-Szentkirály* vagy *Ugrócznak* mélyen alattuk fekvő dombvidékére, melyből a kincses pincékkal telt (a néphit szerint) Komora (540 m.) magaslik ki. Nem-sokára a *Drágvölgybe* ereszkedünk s feltűnik a kedvezően települt község is, mélyebb hármasház völgyben. Csinos fekvését, *védeft* helyezkedését, jó évi klímáját, dicsért *járványmentességét*, közeli szép erdőit, jó ivóvizét s könnyebb élelmezési ellátását az alig 7 kilométerre fekvő Hidalmásról, — annyira följegyzendő előnyöknek tartom, hogy a jövő évtizedek könnyen szanatoriummá avathatják *Drágot*, melyet a történelem is emleget. A római régiségek, melyeket itt és a vidéken találtak, a kolozsvári tárba kerültek. Hunyadi Mátyás korában már *Drághy* Tamás volt e vidék kisebbrendű oligarkája s 1575-ig birta ezen magyar nemesi család *Drágot*, midőn *Drághy* Zsigmonddal a nemzetség magva szakadt. Az 1599-iki okiratok szerint, a Kamuthyak ültek *Drágon*, kik közül a diplomáciai műveltségű Kamuthy Farkast, tudvalevően Bécsbe Rudolf császárhoz is küldötték követségbe. A Kamuthyak 1665-ben fiágon kihaltak, de egy Kamuthy-leányt vevén feleségül Serédy István (göröcsöni), jóideig ez volt *Drág* ura. Serédi Zsófia (A löcsei fehér asszony) 1722 felé Andrassy kuruc generális feleségévé vált s így az Andrassyaké lett a drági uradalom. Később a Wesselényiek birták, ma pedig Bethlen Ödön gróf tulajdona és kedves otthona.

A hagyományok után, e szép völgyben kolostor volt, melynek helyére építette (egy felirat szerint) a mai kastélyt 1622-ben Kamuthy Balázs, az „erdélyi felséges fejedelem konsiliárusa.“ A kastély alatt sirboltok is vannak, melyek mivoltáról nem tudtam biztos adatokat kapni. Azon helynél, melyet kolostori imaháznak tartanak, felirat olvasható: „Mindig imádkozni kell és nem csüggedni.“ Tanácsos lenne, ha szakszerű régész látogatná meg *Drágot*, mivel onnét már eddig is, érdekes római s magyarkori régiségek kerültek ki.

Drág 5794 holdnyi határával s több mint 1200 lakosságával elég produktív községet képvisel s a vidékének geologiai viszonyai után va. ószinű, hogy értékes bányakincsek is kerülnének napfényre. A magyarság elenyésző csekély száma, itt is gondolkodóba ejt bennünket s bizony nehéz lenne pó-

tolni azon veszteségeket, melyek a régibb, változó magyar földesurak nemzeti gondatlanságainak eredményei.

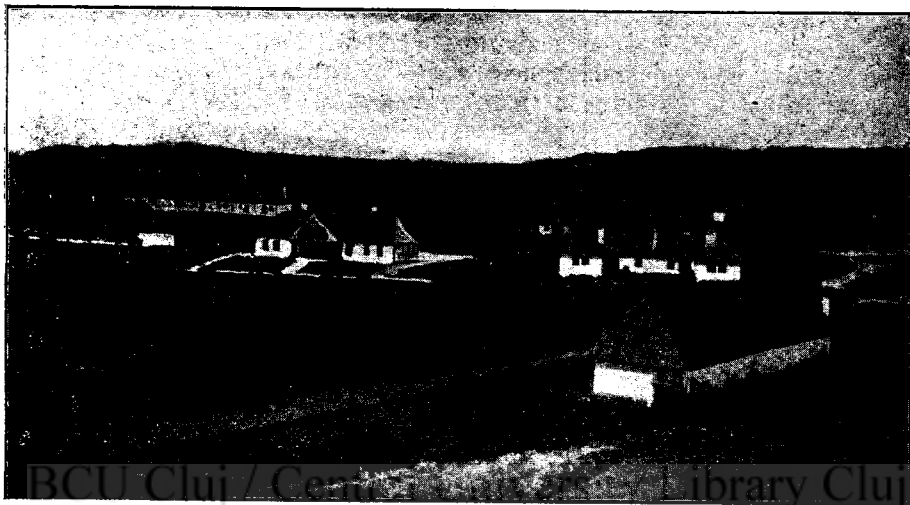
Hét kilométernyi út csupán Drágtól Hidalmásig, mely kisebb városias külsővel biztató községen, az *Almás vize* folyik át. Jobb építésű magánházak, üzletek, forgalmas vásárok, bíróságok, posta- és táviróhivatal, kaszinó, olvasókör stb. csupa oly kulturális jelenségek, melyek iparkodó társadalomra vallanak, s a turistákat is reményre hangolják, hogy itt a kisalusi élet korlátoltabb ellátása megszűnik. Kirándulótársam öröme, már az étlap is választékosabb volt a „kuglizóban“, sőt találtunk egyetlen nagyvendéglőt, abban egyetlen szobát, egyetlen ágygyal, de sajnos nem egyetlen poloskával. Keresztényi türelemmel elviseltük a meglepetést, nem érdemes a kolozsvárinak bosszankodnia. mert hiszen Szamos-Athénben az „Idegen forgalmi bizottság“ ismert tevékenysége folytán, nagyobb szállodákban is gondoskodnak a tudomány virrasztó éjjeleiről, annál inkább, mert képtelen a legkiválóbb athénei városi tanács is, a szimbolikus baglyokról gondoskodni. Az idegen *forgalom* valódi értelmének Kolozsvárott és Hidalmáson is egyforma magyarázói lehetnek, mert tény, hogy minden szállodavendég reggelig bizonyosan *forog*.

Látnivalója kevés van Hidalmásnak. A közelfekvő „sáncok“ csak annyiban érdekesek, hogy egyik római alkotásnak tartja, másik Tuhutum vezér hadimunkájának. Jelentősége akkor lesz ezen községnek, ha az „Almásvölgyi vasút“ kiépülne, mely Zsibó vidékét kötné össze Kalotaszeggel, vagy a nádasvölgyi fővonallal. Aki ismeri a vidék gazdagságát s termelőképességét, mai elhagyottságában is megítélheti, hogy mily felvirágoztató hatással lenne a gyorsabb közlekedés. Ma Zsibótól 18 kilométer, Bánffyhunyadtól 36 kilométer választja el Hidalmást s a szekerezés meglehetősen drága.

A termékeny kiszélesedő *Almásvölgy*, már régóta nevezetes gazdasági területe volna, nemcsak a vármegyének, de az országnak is, ha figyelemmel lettek volna iránta a befolyásos vezérek s áldozatkészség és évekre besoztott tervszerűség vezette volna, a változó kormányokat. Zsibótól Hidalmáson és Zsomboron át Nagyalmásig, ettől Petrin, Forgácskútnak egész Egeresig, bármerre figyeljük meg a földfeletti s alatti termények kínáló minőségét és mennyiségét, mindenfelé azon meggyőződést nyerjük, hogy e gazdag területen a bányászat, mezőgazdaság és iparnak kifejezett s karöltve járó *hármasszövetsége* lehetséges. Neves geologusok, mint Noth és Hoffman, már a hetvenes években mértőföldre kiterjedőknek mondták ama képleteket, melyek a földgázok, földiszurokkal kapcsolatban, a *petroleumot* tartalmazzák magukban. Telegdi Róth Lajos 1893-ban ezeknek tanulmányozására küldetett ki s bár 10—15 aknáknál mutatkozott a *szivárgó kőolaj*, a Wekerle-kormánytól a hazai összes furásokra megszavazott 50 ezer forint elégtelensége, nem hozhatott döntő eredményeket. Ha egybevetjük a világ legnagyobb petroleumtelepeinek keletkezését, tudvalevő, hogy azoknál milliók tétettek kockára, hogy megjöhessenek a milliárdok. Az olajnak nyomai, csak kezdetét képezték a rétegek megítélésében s roppant sok adat gyűjtetett össze, míg valamely terület kiaknázhatónak ítéltetett. Az egész Almásvölgyben *több helyütt kellene mély furásokra áldozni*, nem mint eddig 200—300, hanem 700—800 méternyre behatolni, hogy a rétegek normálisabb dőlésviszonyait jobban kiismerjék, mert csak ezután lehet a helyet pontosabban meghatározni, hol a kőolaj keresendő, melynek aknázása elvégre mindenütt költséges. Pensylvániában 30 ezer, Bakunál 14 ezer kút van már működésben; de egy sem lenne, ha a furást abba hagyták volna a petroleumszivárgás első jeleinél, mint azt nálunk tették. Akárhány furólyuknál 7—8 hónapig nem kaptak egyebet, mint kőolajtól átítatott, vagy zsiros paraffinos kőzetet, de végre hatalmas sugárban tört ki a dúsan jövedelmző világítóanyag.

Almásvidék szénbányászata sem oly kifejlődött, mint lennie kellene. A

derék Handken jeles geológusunk, már 1863-ban adott tüzetes véleményt; később Koch Antal tanár, az egész felsőoligocén képletet tanulmányozván, roppant kiterjedésűnek véleményezte a barnaszéntelepeket, melyek keletfelé Sárdig, Méréig terjednek, sőt magam még Gyula s Magyarujfalu határában is láttam vékonyabb, felszínretörő szénkibuvásokat. A terület legnagyobb része mégis várakozó állapotban van s nem bányászó, hanem szerencsétlen magánosok kezében tesped, úgynevezett szabad-turzási körök lefoglalásával s erre szóló jogosítványok szabályellenes, vagy gyöngge fogásokkal palástolt meghosszabbításával.

FORGÁCSKÚTI MUNKÁSTELEP.

Egyetlen működő s szépen fejlődő szénbányászata e vidéknek az „Erdélyi Bánya Részvénytársaság“ kezelésében van. A telep kiterjedése Zsombor, Közép-

FÉKEZŐ ÁLLOMÁS.

lak, Tamásfalva, Petri, Dank, Egeres, Lapupatak s az ezen határpontok között elterülő községek területére szorítkozik. A központi bányatelep, az egeresi vasútállomástól magas hegyi úton elérhető *Forgácskúton* van, hol a mély katlanban fekvő falu felett láthatók a társaság épületei, tágas, egészséges munkásházai. Dicsérettel említhető, hogy az igazgatóság nemcsak berendezéseiben s ügykezelésében *teljesen magyar*, hanem a munkások érdekeiről is humánusan gondoskodik. Van orvos és kórház, iskola, betegsegélyző társulása, élelmiszerraktár, mészárszék stb. Valóban érdemes a telepet megtekinteni s technikai szempontból is szemügyre venni.

A jöminőségű barnaszén földünk oligocén korából való, rétegei 50 - 70 cm. vastagságúak. A település dülése alig 3 fok lévén, a bányászat nyelvén úgynevezett laposdülésű telepekhez tartozik. Ebből következik, hogy tulajdonképpen aknákat nem találunk, hanem kizárólag tárnákat, tehát a szénet táromműveléssel fejtik. Az évi termelés jelenleg 4500—5000 vaggonra rug s 300—400 munkás dolgozik. Az egeresi vasuti állomásig sodronykötélpálya épült, melynek szénnel megrakott csilléit, sokszor láthatjuk magasan járni a vasuti kocsiból is. A szénosztályozóban lesz az árusításra alkalmas aknaszén, darabszén és porszén különválasztva. Ismert jó sajátsága az aknaszénnek, hogy mértéken felül nem málladozik s a levegő behatásának eléggé ellenáll, miért annak hosszabb időre kötött szállítása, károsodás nélkül lehetséges. A Ferenc-telep barnaszénét, hivatalosan vizsgálat alá vették s a következő összetételt állapították meg:

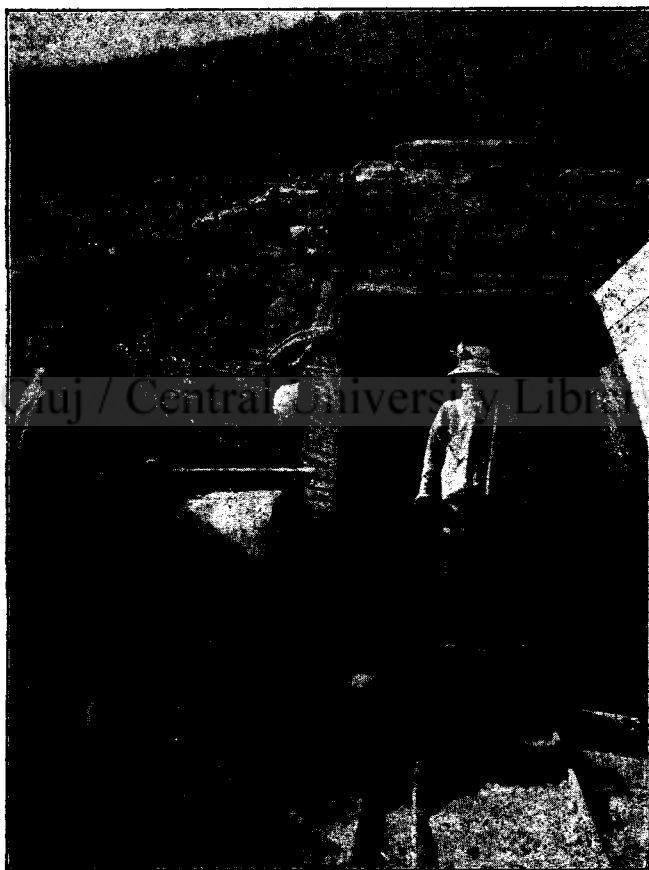
Szén	58.00	százalék
Hydrogén	4.10	„
Oxigén, nitrogén	15.13	„
Nedvesség	8.10	„
Éghető kén	4.57	„
Hamu	10.00	„

Minden tüzelőszer annál jobb, minél kevesebb a hamutartalma s minél nagyobb a hőkifejtő képessége. Ezen utóbbit kalóriákban szokták kifejezni. Ha már most egybevetjük, hogy a legjobb európai kőszének kalorikus értéke 8000 s a barnaszénké 5600, akkor az almásvidéki szén 5300—5500 kalóriájával, csaknem megüti a legjobb barnaszén fűtőerejét. Megfelelő kemencék-nél, a tűzifa mai drágasága mellett, bizonyonnyal jobban kijöhetnek a kolozsvári magánházak is, ezen barnaszénnel. De igaz bizonyíték a használhatóságra nézve, hogy az almásvidéki (egeresi) szén nyereségesen használják: cukor- és gyufagyár, szesz- és gépgyár, szóda- és kalapgyár, selyemgyár, tégláégetők, villanytelepek, cséplőgépek stb.

Ezen adatok dacára, azt tapasztalja az azon vidéknek első bányavállalata, hogy nagy vagyonba került intézményeihez s építményeihez, az *állam semmiféle* anyagi támogatást se nyújtott, sőt azon ügyetlen iparpolitikát alkalmazza az Almásvölgyre, hogy mivel a vállalatban idegen tőke fekszik, még erkölcsi támogatást se áldoz, azon vidék lényeges fölvirágoztatására. Százával alapítanak osztrák cégek magyarországi fiókgyárakat, a Mautner, Köhler, Prager, Köstlin, Schmidt, Schöller stb. idegen tőkék, a miniszteri jelentésekben a „magyar ipar“ fölvirágzásának hivatalos bombasztjaira szolgálnak s óriási kedvezményeket, subvenciókat vesztegetnek el bizonyos dédelgetett iparágakra, — azonban ezeknél, nem emlegették hátránynak az idegen tőkét. A mostani kormányunk szeméi nem vetődtek az erdélyi részekre, az Almásvölgy föltárt és szunnyadó széntelepeire, midőn a *kincstári szénbányák* vásárlása volt napirenden. Kinek mulasztása lehet, hogy ezen alkalmat Kolozsvármegye közönsége elmulasztotta s nem terelte a figyelmet a mi megyénk területére? Bizony helyesebb lett volna az egész Almásvidék szénbányászatát állami kézbe venni,

mint a horvátországi Vrdnik barnaszénbányáit drága pénzen megvenni s horvát-szerb lakosságnak adni keresetforrásokat.

Nyomja az Almásvidék szénbányászatát, még az alaptalan ráfogások terjesztése is. A keresk. és iparkamarai jelentések tudatlansága s közlekedés-technikai sületlensége, azt írja például nyilvánosan, hogy bányáink szenét nem lehet 100 kilométernél nagyobb távolságra szállítani veszteség nélkül. Ilyeneket megcáfolnak az üzleti könyvek a bányatársulat irodájában. Igaz, hogy minden szénnek ára növekedik, a szállítási távolsággal, főként a nagy vasúti fuvardíjak miatt; minden szénnek nehéz ott boldogulni, hol más széneknek van fogyasztási területük. Azonban az egeresi állomásról a következő helyekre

FRIGYES-TÁRÓ.

szállítanak forgácskuti szenet: Arad, Békés, Bihar, Csanád, Hajdu, Krassó-Szörény, Temes, Szatmár, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Szeben, Alsófehér megyékbe; a legtávolabbi fogyasztók: Pancsova, Kassá, Brassó, Munkács, tehát több száz kilométernyi távolságban.

A produktív szenterülettől déli s délkeleti irányban, rendkívül *gazdag gipsztelepek* lépnek fel, melyeknek értékesítését egyrészt a Zsobokban dolgozó Szepessy-féle műsztergályozó-gyár, másrészt az Egeresi gipsz- és műtrágyagyár kísérelte meg, elég kedvező eredménnyel. A „zsoboki márvány“-ból — ahogy az ottani tarka alabastromot kereskedelmileg nevezik, — készített csinos

apróságok és nagyobb dísz tárgyak országszerte ismeretesek s kiállításokon sokszor szerepeltek. Az egeresi gipszgyár, hazánk legnagyobb üzeméhez számítható s huszonnégy év óta dolgozik fokozódó termelőképességgel; jelenleg évi termelése mintegy 2000 vagonra rug. Gyárt mennyezet- és szobrász-gipszet, de különlegességei közé tartozik a mintázó-gipsz s a fogászati technikánál használt gipsz. Újabban igen kitünő az angol fehér gipsz vagy márvány-cement, melynek gyártását egy év óta úzik. Ezt 1200—1400 fok hőségben égetik s vegyi anyagok hozzátételével, nagy foku keménységet ér el, mely tulajdonsága miatt nagy jövője lesz az ércöntődékekben, a kényesebb minták (formák) készítésénél, de különféleképp megfestve, műmárványok készítéséhez is használhatók. Használják az egeresi gipszet még a papirgyárak, festék- és kocsikenőcs gyárak is.

A hazánkban még nagy területeket elfoglaló szike talajok javítására, az egeresi trágyagipsz nagyon kitünőnek bizonyult, bár ezen tekintetben gazdáink még mindig nélkülözik a talajjavítás módjainak ismeretét, a kivitelhez szükséges költségeket pedig, nem akarják áldozni.

Nagyon sokat foglalkozhatnák még, útunknak azon fontos gazdasági részével, mely Zsibótól kezdve az egész Almásvölgy mentén, a Bánffyhunad—Egeres irányban terjedő határvonalig követhető, a maga törekvő, de jórészt még szunnyadó erőforrásaival. Jöjjön mielőbb az első lendítés ezen források erősebb kifakasztásához, jöjjön az „*Almásvölgyi vasút!*“

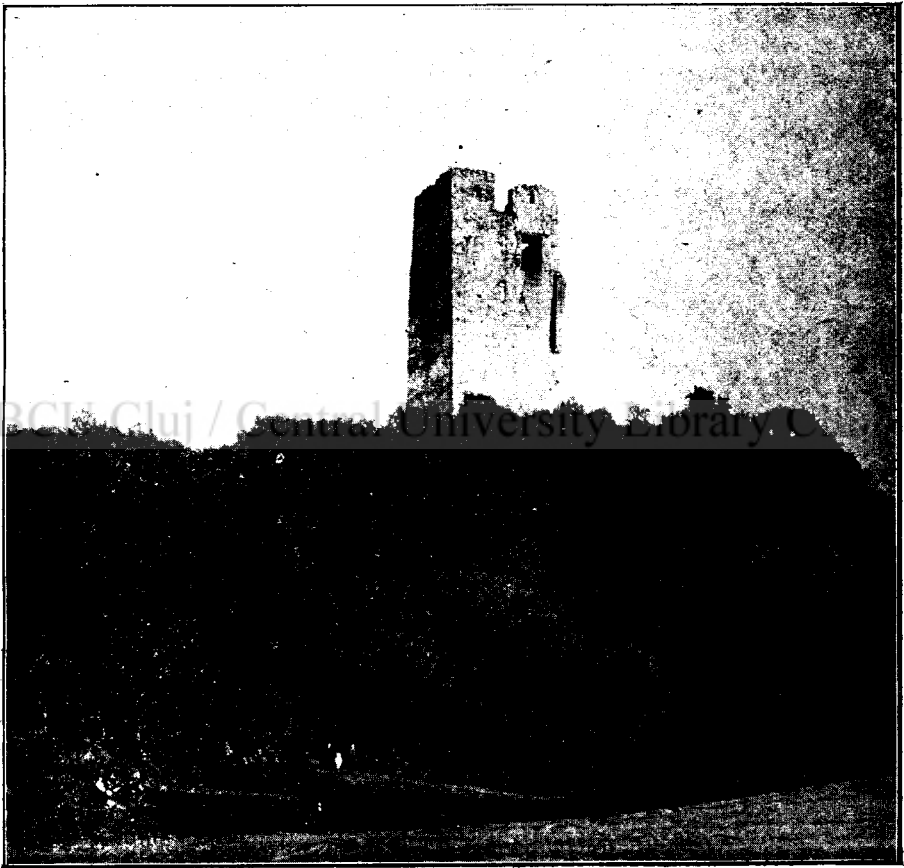
A kedves fekvésű Nagyalmás község, képezte kirándulásunk érdekes végpontját. A hazánkban levő 25—30 Almás között nem a legnagyobbik ugyan, de nem a legkisebb, mert 9452 holdnyi határával s majdnem 16 $\frac{1}{2}$ száz lakosával, a völgynek termelési központját képezi. A lakosok több mint $\frac{1}{3}$ -da magyar, többi oláh, de a számbeli viszony a magyarság növekedése vagy csökkenéséből keletkezett-e, nem lehetett megtudni; annyi e faluban is bizonyossá vált előttem több ízben, hogyha 5 magyar és 1 oláh (ki magyarul is beszél) az erdőn és kaszálásnál együtt vannak, mind a *hatan oláhu* beszélnek. Pedig a határ tele van magyar nevekkal: Csorgó, Butagödre, Borsosmál, Mutujgödre, Földiverőfény, Csigás, Magyarós, Bábonyiverőfény, Gugóága, Mesterága stb. stb.

A falut érdekessé teszik, a félórai séta alatt elérhető *Dezsővár romjai*. A községfelől nagyobb szálerdőből kiemelkedően, csak négyszögletes, ablakos torony látszik; de ha a várhoz fölvezető úton, kisebb sziklakapun át megyünk a Vár völgybe, mely Petri felé nyílik, sokkal szebb s teljesebb képet nyújt a fényképezőnek, vagy festőnek. A Várhegy maga többhelyütt telve van kibukkanó szénpalával s a kimosásokban temérdek gipszjegőc (ikrek) gyűjthető. Egy elhanyagolt nagy gyümölcsös romjain is gondolkodhatunk, mely a hajdani Dezsőfalú helyén szomorkodik pusztulásán.

Az Almásvár, Dezsővár régi szerepéről, Kövály László és Miháltz Elek valkói pap írtak. Valaha bencések monostora volt a vidéken, s az 1238-ik évben, Comes Ladislaus van felhozva az apátság kegyurának. Bunyitai szerint, midőn ezen Comes, a bencéseket elűzte s a premontrei barátokat, azután saját káplánjait tette helyükbe, nagy pereskedés támadt, melyben a római pápa is biráskodott, midőn az ügynek elsimításával a szentjobbi s szentjánosi bencés apátokat s a nagyváradai premontrei prépostot bizta meg. A László Comes kilétéről, származásáról mitse tudunk eddig; az almási monostorról, melynek ősi helyét a mostani várnak helyébe, a hegytetőre sejtetik, csak annyit említenek, hogy azt a tatárjárás végleg elpusztította. Béla király 1249-ben Almást a szomszédos Békaly (Bikal), Fyld (Füld) birtokokkal, Pál országbirónak adományozta, mint ez a Wenczel Gusztáv Árpádkori okmánytárában olvasható. Az apátság régi templomának faragott köveit, díszítményeit, a szomszéd falvakba hordták szét; Miháltz szerint, Nagyalmásban van egy levéldíszítésű oszlopfő, Középlakon és Farnoson oszloprészek és egy kőoroszlán.

Hogy mikor épült a vár, a régi apátság helyébe, arról sincsen biztos adatunk. Lajos király 1370-ben Bebek Györgynek adja s egy 1434-ben kelt okmány említi, Bázelen keltezéssel, *Dezsőfalvát* másnéven Almást (alio nomine Almás). Pedig a régi Dezsőfalva a Petri völgyoldalán terült el s nem azonos a mai Nagyalmásal. Kitűnik ez egy 1568-iki okíratból, melyben Sombori János és Péter kiküldetnek a peres birtokok rendezésére.

Iszonyu pusztítások színhelye volt időnként ezen csinos völgy s így nem csoda, hogy egyes letelepülési helyek megváltoztak. A török uralom alatt, a fenes—gyalui csata után, II. Rákóczi Györgyöt üldöző törökök rabolják ki a vidéket s fölgyújtják a várat. A többszörösen kifosztott lakókat, emiatt sok-

DEZSŐVÁR.

szor felmentették az adó és dézsma fizetés alól. Valószínű azonban, hogy a fölgyújtás után a várat újra kijavították, míg végre az utolsó Rákóczi-féle forradalomkor teljesen megsemmisült, mint használt erősség. Ezen pusztulását a Darócz-Bogártelki egyházi jegyzőkönyv első lapján is följegyezte Bükkös Miklós, volt almási, később daróci lelkész, imígyen: „Midőn az ő győzedelmével és a szegény magyar nemzetségnek pusztításával, feljebb-feljebb növekedő idegen német nemzetség 4000-ből álló feles hadakkal, a magyar vitézeket Nagyalmásról kihajtotta volna, megtelepedék ott négy nap mulatozván, mely négy napok alatt szörnyű pusztítást, prédálást és erőszakot követtek.”

A várnak megmaradt részeit, főképp az elősáncokat, de a főépület több részletét is, a későbbi nemzedék, főleg az érzéketlen Csáky, építkezésre lehor-
datta s a faluban levő róm. kath. uradalmi épület (volt Csáky kastély) a vár
köveiből épült. A romoknak fenntartása mai állapotukban is, szigorú gondo-
zást igényel. Éveken át végzett kirándulásaim és kutató tanulmányutaim
közben szomorúan tapasztaltam, hogy történelmünk emlékeinek megőrzésére
nézve, a hatóságok semmit sem intézkedtek; nevezetes váraink romjait köz-
ségekben elszórt műemlékeinket, teljesen a többé-kevésbé tudatlan lakosság
önkényére hagyják. Még ott is, hol a lakosság magyar, nincs megadva a
szükséges fölvilágosítás a községek tanítója, jegyzője, avagy birtokosa által,
hogy történelmünk tanujeleinek megvédése, nemcsak általános polgári köte-
lesség, hanem azon emlékek bármiféle szándékos megrontása törvénybe üt-
közö és büntetendő cselekmény. Az 1881. 39-ik törvénycikk, már elég érthetően
beszél a műemlékekről és azok gondozásáról. Oltalom alá veszi nemcsak a
földben lévő, hanem a föld színén megmaradt építményeket és azok tartozé-
kait, melyek akár történeti, akár művészeti beccsel bírnak. Ama törvénynek
16-ik pontja szerint az, aki ily emléket lebont, ledönt vagy megrongál, vagy
a rongálást elnézi, megengedi, 50—500 forintig terjedő bírságban marasztal-
landó el és az okozott kárt köteles saját költségén megtéríteni. A történelmi
emlékek megvédésében a községek is felelősek s ha valamely község hanyag
elnézése, egykedvősége miatt történt a kár, ez esetben a község marasztalandó
el a törvénytiszta büntetésben.

Mindeme törvények azonban csak arra valók, hogy azoknak szigorú
végrehajtását az illetékes hatóságok *sohase foganatosítsák*. Mert ime mit tapasztal-
hat bárki, csak a Kolozsvárhoz közelfekvő várak romjainál? A Leányvár
rég lehordták, a kövekből talán több szászfenesi ház készült. Ha ez a Leány-
vár a német Rajnamentén lett volna, a még kivethető alapokra még műromo-
kat is állítanának, nemcsak ama történeti hely megjelölése miatt, hanem azért
is, mert a vidéket a műromok is bájossá teszik.

Az almási Dezsővárhoz, mily sok esemény fűződik történelmünkben,
mily festőivé varázsolják a romok amaz erdős magaslatot! De a megmaradt
toronyfal megvédéséről senkise gondoskodott. Pusztítja az „idő vasfoga“, de
még jobban pusztítja a pásztorkölykek és sajnos a kiránduló magyar diákok
vétkes pajkossága is. Aki csak feljut a romokhoz, nem tudja, hogy büntetendő
dolgot végez, midőn a falakból köveket bont le, csupán azért, hogy azokat
a hegytetőn lehengergesse. A Dezsővárnak almási oldalán, a köveknek ilyen-
kifejtése által, már olyfoku beöblösödés támadt, hogy a toronynak bedőlésé-
től lehet tartani. Ezen várromokat köteles lenne Kolozsvármegye, nemcsak az
1881-iki törvények alapján megóvatni, hanem Nagyalmás község és a róm.
kath. státusi uradalom költségére, a völgybe lehányt várköveket újra vissza-
helyeztetni s a várnak dűledező részeit cement-vakolattal megerősíttetni, mint
azt a Rajnamenti szép várakkal, most is folyton végzik.

△ Ghyczi-vár is (Géczi-vár, Léta-vár) Kolozsvárhoz 2 órai kocsizás
messze, már Torda-Aranyosmegyének erélyes védelmét követeli, nehogy oly
gyalázatosan bánjanak el vele, mint a Kakova feletti Ivánvárral, melynek
köveit az oláhok mészégetésre hordták el s ma csupán alig egy méter tor-
nyocska van belőle. A Ghyczvár fekvése a gyönyörű katlanban mindenkit el-
ragad s Hunyadi János vajdasága idejéből igen szép multja van. Védelméről
azonban senki sem gondoskodik. Itt is a szándékos rontás jelenségeivel talál-
kozunk. Megfoghatatlan miért van megengedve, hogy a marha- és kecske-
pásztorok *nyájakat a romokra hajtsák*, a köveket bontogassák s kurjongatva
hengergessék a mélységbe. Egy fiu lebont 5 követ, 10 fiu 50 követ és a szé-
pen fennmaradt várnak egy-egy fala eltűnik egy év alatt, ha a hatóság s a
község előljárósága, törvénytiszta kötelességét nem teljesíti.

A várromok előtt bárhol legyenek azok, *tilalmi tábláknak kellene állani*, melyek az 1880-iki törvény alapján, büntetéssel fenyegezzék meg a romboló hajlamuakat. Létában, Almáson s a szomszéd községekben is, a lakosságnak nyilvánosan kihirdetni kellene, hogy a várromok bármily megrontása büntetetik. A romok között való legeltetést pedig, szigoru megyei rendelettel mindenkorra el kellene tiltani. A vármegyék főispánjai, főszolgabírói, községi jegyzői ne legyenek egykedvűek s az 1881. 39-ik törvénycikk rendelkezéseit, legalább most szigoruan hajtsák végre. Mert én azt gondolom, hogy csak pusztuló nemzetek nem hecsülik meg történelmük emlékeit. Mi magyarok pedig élni akarunk s a legszerényebb várfal is hirdesse ezeréves multunkat!

Nagyalmástól kocsin 14 kilométernyi útat kell tenni Bánffyhunyadiig. Kellemes délutáni időben jutottunk a „Kalotaszeg fővárosába,“ mely azonnal feltűnik, amint szekerünk a Bikal utáni vízvázasztót elhagyta. Kolozsvármegye szelidebb területéről érkeztünk ide, de a tanulmányok s látványok valóban gazdag tárházával ülhattünk fel a berobogó kolozsvári esti vonatra.

(Vége.)

Zaránd.*

Irta: Dr. Gaál István.

Hunyadország annyira ország, hogy még „társország“-a, „kapcsolt része“ is van: az egykori Zarándvármegye, melyet maga I. István királyunk alapított. Miután ennek az érdekes területnek, mint politikai egységnek története ez időszertint lezártnak tekinthető, nem lesz talán érdektelen egy-két szóval kitérni reá.

Zarándvármegye eredetileg jóval nagyobb területet jelentett, mint amelyet ma a Zaránd-vidék néven emlegetünk; beletartozott ugyanis a mai Arad, sőt Békésvármegyének jó része is. S ami még érdekesebb: 1526-ig mindentől Magyarországhoz tartozott, mert csak akkor csatolta Szapolyai János Erdélyhez. Igaz, hogy a bekövetkezett török dúlások miatt ez az egyesítés alig érvényesült; másrészt pedig a nagykarolyi békekötéssel, tehát 185 év multán ismét visszakerült az anyaországhoz. Ezúttal ugyan egész terjedelmében csak 33 évig volt visszacsatolva, de ez időtől (1744) a borosjenői és zarándi területek Aradmegyébe beolvasztva, többé nem is kerültek vissza Erdélyhez. A megmaradt járások rövid megszakítással 1876-ig alkottak Kőrösbánya székhelylyel külön vármegyét, amikor Hunyadvármegyével végleg egyesítették.

Meg kell vallanunk, hogy ez az egyesítés nem egészen természetes. Egy pillantás a térképre meggyőzhet bennünket arról, hogy a Fehér-Körös völgyének természetes útja Aradvármegye tartozékává predesztinálja, s nagyon érthető, hogy a kezdetleges közlekedési módok idejében az anyaországhoz vonzódott.

A mai földrajzi kialakulás pedig természetes magyarázatát találja a földtani viszonyokban. Zaránd területének túlnyomó része vulkáni képződményekből áll, s az Erdélyi Érchegység Ny-K. irányú s átlag 600 m. magas főgerince természetes határt alkot a Maros és Fehér-Körös völgyei közt. Való ugyan, hogy a kultur-ember mindinkább fölszabadul a föld topografiai kialakulásának hatása alól, de ma még mindig elég fontos tényező arra, hogy nagyon is számba vegyük. Ennek igazságát mindenki átlátja, aki Déva felől kocsin, vagy gyalog közelítette meg Brádót s a valisorai hágó szerpentinjeit megjárta.

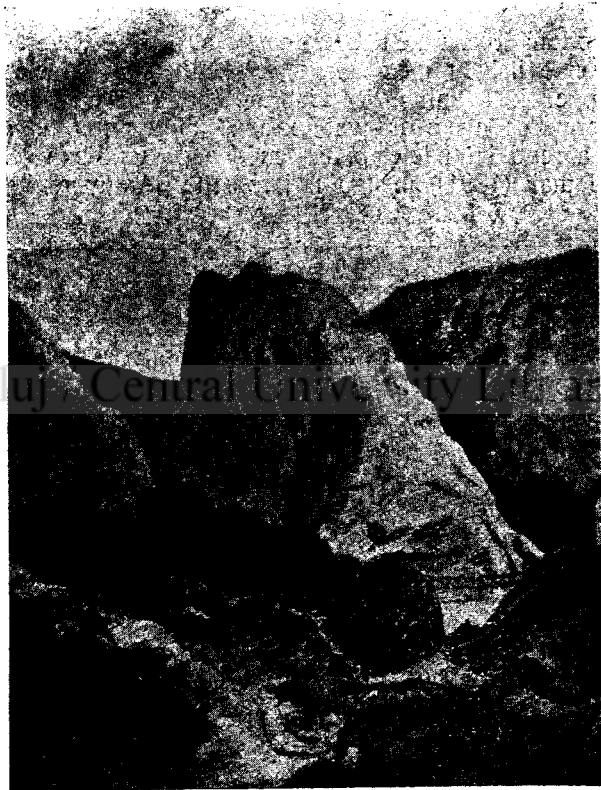
Hanem hát túl vagyunk rajta, s magunk előtt látjuk a Fehér-Körös keskeny lapályát, melyet az andezit-vulkáni kúpok egész láncolata övez. Amint várható is, ily kimondottan vulkáni eredetű hegyes vidéken sok a festői tájrészlet, amint azt a boicai sziklás völgyről készült képünk is bizonyítja, de mégsem annyi, mint azt talán elvárnók. Hiába! A harmadkor óta sok víz folyt le a Kőrösön, s így nem csoda, ha a bizarr vulkáni alakzatokat szelid hajlású dombokká formálta a hegység sima vésőjű, de nagyon szorgalmas szobrása: az erózió. Ilyenformán itt éppen az ellenkezője történik annak, ami az üledékes eredetű képződményekből, főként mészkőből álló hegységekben, ahol t. i. a vízszintesen lerakódott rétegekből éppen a víz erodáló ereje szokta kiformálni

A „Hunyadvármegyei Almanach“ ez idei kötetéből Gaál dr.-nak *Úti vázlatok Hunyadországból* c. cikke egy önálló részét közöljük itt mutatóba. Némi változtatás csak annyiban történt rajta, hogy kettővel több képet közlünk a „Zaránd“ fejezet illusztrálására.

Szerk.

a különféle szeszélyes alakzatokat. Ha pedig alagútát váj magának a hegy gyomrába, akkor barlangokat alkot.

Zaránd több pontján ismerünk kisebb-nagyobb barlangokat a mezozoi mészkő képződményekben pl. Boicza, Grohot, Tataresd stb. határában. Ezeknek egy időben nagyobb jelentőséget akartak tulajdonítani olyanformán, hogy az ősember nyomait vélték bennök föltalálni.¹ Utóbb azonban kiderült, hogy a legnagyobb részük annyira nem barlang, mint a mennyire a Zaránd-Alsó-Fehér határán emelkedő Vulkán (1266 m.) nevű hegy sohasem volt vulkán, inkább csak jelentéktelen odvak. (S a barlangi tudós maga sem járta be valamennyit, ámbár elég részletesen leírta — valamennyit.)

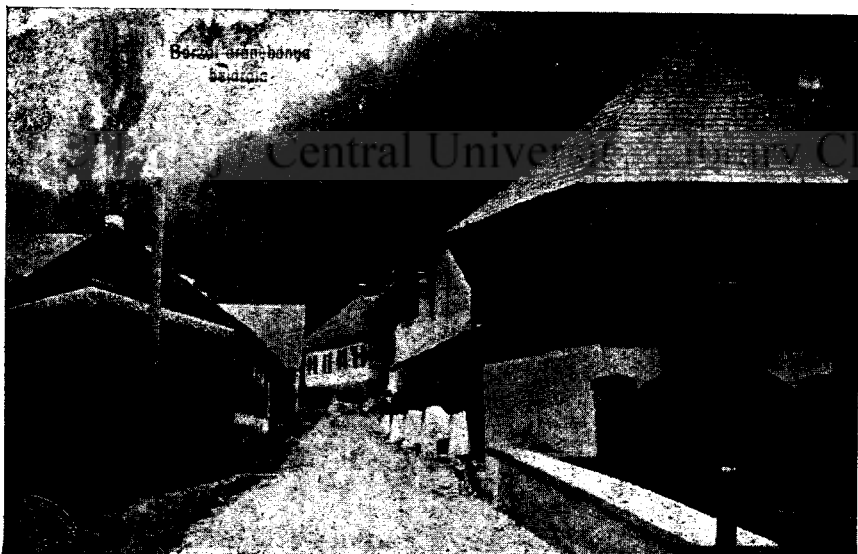
SZIKLÁS VÖLGY (INTRA PIETRII) BOICZA MELLETT. (IRÁNYI M. AQUARELLJE.)

Hanem tekintsük meg közelebbről a brád-kőrösbányai medencét.

Legnagyobb községét, Brádot ott találjuk, ahol a Kőrösvölgy először szélesedik ki jelentősebben. Maga a helység csín tekintetében sok kívánni valót juttat eszünkbe, reméljük azonban, hogy mire környékének tömördek kincse megfelelő kiaknázásra és földolgozásra kerül, föllendül a városka is. Igen sokat tenne ebben a tekintetben, ha Brádot vasúti vonal kapcsolná össze akár Déván, akár Maros-Ilyén a fővonallal, míg így (az Arad—Csanádi vasútnak végállomása lévén) még mindig inkább húz Magyarországhoz, mint Hunyadországhoz, s minden gócponttól messze esik.

¹ Amint ősmertes, a Miskolc vidéki Szeletabarlangban nagy számban kerülnek elő az ősember pattogatott (paleolit) kőeszközei.

Tömérdek kincsről tettem föntebb említést. Tudnunk kell ugyanis, hogy Brádon ott vagyunk Európa kincses kamrájában. Hiszen az előbb leírt vulkáni hegyvonulat oly bőven termette meg a nemes fémeket, hogy a rómaiak óta mind máig is dolgot ad a bányásznépnek. Bizony csak sajnálnunk lehet, hogy az a tömérdek kincs idegennek kamatozik. A számbajöhető nagyobb bányavállalatok idegenek kezében vannak, holott még a mult század közepén is magyar nemesi birtokokat képeztek. Igaz másrészt, hogy a modern bányászat óriási befektetéseket kíván, s így mindinkább nagyiparszerűvé válik, amihez — sajnos — eddig nem mutattunk sem képességet, sem hajlandóságot. Zaránd legnagyobb bányavállalata a Rudai Tizenkét Apostol Társulat, melynek 190 nyilas gurabárzai zuzóműve nemcsak, hogy kontinensünkön a legnagyobb, hanem az egész földön is csak Kaliforniában akadhatunk párjára. Ámbár igen kínáló az alkalom a Brád-vidéki aranybányászat bővebb megösmertetésére, mégis tartózkodom tőle, főként azért, mert a tárgy érdekességéhez és fontosságához mérten e helyen még sem terjeszkedhetném ki eléggé. Hanem némi izelítőül még el kell annyit mondanom, hogy az említett vállalat évenként átlag 13 métermázsza nyers aranyat termel, kilogrammonként 2200—2300 K. értékben. Az a rendkívüli lelet pedig, mely egy darabban 58 kg. aranyat juttatott a társulatnak (1891), méltán terjeszthette „Aranyország“ hírünket.

A BÁRCZI ARANYBÁNYA BEJÁRATA.

De még ezzel sem merítettem ki a kincses-kamra gazdagságát, mert itt nemcsak a környező mogorva hegysorozat, hanem a lankás, hullámos völgykatlan is rejteget kincseket: fekete gyémántot. Ha nem irtóznánk a sétától, Brád közelében, Czebén megtekinthetjük a Rudai 12 Apostol Társulat akna-telepét, melyben az előbb említett óriási zuzóműhöz szükséges szénmennyiséget kitermelik. Mély fúrások alapján ki van mutatva, hogy Zaránd kőrös-völgyi részében mintegy 50 millió tonna megfelelő minőségű (5200 kaloriás) barnaszén várja a fejtést. Sem tömeg, sem minőség tekintetében nem mérkőzhetik tehát a zsilvölgyivel, mindamelllett nagy mennyisége van itt lekötve úgy a hő, mint a pénz-energiának.

Czebével szemközt, a Fehér-Körös jobbpartján Ribicét találjuk, melynek határában kuruc csata is volt (1710). Ha azonban egyéb iránt is érdeklődünk,

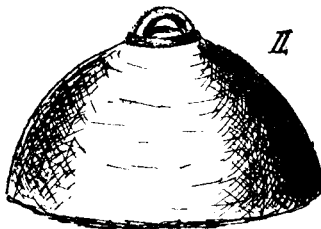
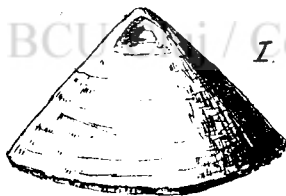
ráakadhatunk a ribicei nevezetes kövület lelő helyre, melyből viszont megtudjuk, hogy az imént ösmertetett barnaszén a közép-miocén korban képződött s így körülbelül egyidős az itteni arany legnagyobb részével, mely legfőképen a közép-miocén kor folyamán fölt dult andezit-hegyekben található.

A bányászati tekintetben áldott vidék rendesen nagyon szegény a gazda szempontjából. Így van ez itt is. A zarándiak alig képesek a szűken számított kukorica szükségletet kitermelni. Itt-ott némi gyümölcsészetnek is láthatjuk nyomait, ez a termesztési ág azonban általában nagyon el van hanyagolva Hunyadországban.

A pásztorkodás megfelelő arányokban van kifejlődve; úgy látszik, ennek a vidéknek ez a legmegfelelőbb kereseti, illetőleg megélhetési módja, s ez utóbbinak meg leginkább megfelelő az oláh nép.

Hajdanában legalább a magyar nemesi udvarházak tanuskodtak a zarándi föld magyar mivolta mellett. Ma ezeknek nyomuk is alig van. A lakosság kivétel nélkül oláh, s csak a két járási székhelyen: Brádon és Kőrösbányán találunk magyarságot.

A kultúra bizony ólomlábban jár még ebben az „Aranyország“-ban. Igaz ugyan, hogy a multhoz képest mégis nagy a haladás. Egykorú összeírás szerint ugyanis 1846-ban 98% volt írástudatlan. Ma már 60% tud írni-olvasni. Az ország egyéb részeihez viszonyítva tehát még mindig nagy a hátramaradás, ennek azonban igen érthető magyarázata leledzik a földrajzi viszonyokban. Hiszen Zarándaiban éppen úgy, mint az Erdőhátságon vannak kis falvak, melyekben órákig elbolyonghat az ember, annyira széjjel vannak szórva házaik. Ilyen helyeken természetesen igen nagy nehézségekbe ütközik az iskoláztatás.

VÁNDOR SÜTŐKEMENCÉK. SZILÁDY UTÁN.
I. BUJDOSÓ. (TERMÉSKÖBŐL KIFARAGVA.)
II. CSEREPULYA. (FAZEKAS KÉSZÍTMÉNY.)

Másrészt azonban az etnografus az ilyen vidékért rajong. Itt csakugyan kedvére válogathat a falujokból ki nem mozdult, öreg, írástudatlan mesélőkben. A babonáknak is nagy itt a száma és — kelendősege. A legkezdetlegesebb szerszámok pedig bizonybizon a kőkorszaki életmódra emlékeztetnek. Minden faluban találunk *bujdosót*: azaz vándor sütőkemenczét, mely alatt kenyeret, malét stb. sütnék; sok helyen lepénysütőt. A ruházat is többnyire háziipari termék. Szóval: itt nemcsak tallózhat, hanem még arathat is az etnografus.

A hegymászó turista szempontjából — ismétlem — talán jelentéktelennek is lehetne neveznünk Zarándot, hanem aki a rózsapompája, vagy a fenyők, ciprusok komor szépsége mellett az egyszerű mezei virágot is igézőnek találja, itt is akad festői tájra. Az első képen bemutatott boicai táj valóban vadregényes.

S hogyha már ennyire jutottunk Zaránd megösmérésében, nem mulaszthatjuk el, hogy az annyira leírt, s annyi vita tárgyát képező *Gaina*-csúcsra is el ne látogassunk, a híres *leányvásárok* színhelyére.

Hogy már maga a téma is mennyire romantikus, a nagy Jókai bizonyította be leghatározottabban azzal, hogy a „Szegény gazdagok“ című regényében — melynek színhelye különben is legnagyobbbrészt Hunyadország — külön epizódnak dolgozta fel a gainai leányvásárt. De nem tekintve a regényes fel dolgozást, néprajzi szempontból is többen méltatták.

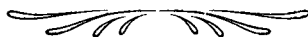
Ma a gainai leányvásár csak vásár, s legföllebb ösmerkedési alkalom, mint minden más vásár is; de mégis van valami különös havasi jellege. Ezt főképp a hely, — magas hegytető — a környezet, s a vásári portéka közül a

KÜRTÖLŐ LEÁNYOK A GAINAI LEÁNYVÁSÁRON.

havasi kürt adja meg; nő meg a szakadatlan kürtölés, aminőt városokban természetesen meg sem tűrhetnénk.

S gondoljuk hozzá, hogy a havasi kürt harsonája barangolásaink „lefuvását” jelzi . . .

Egyesületi élet.

E. K. E. összejövétel. Február hó 2-án, szerdán este tartotta egyesületünk központja második havi társas összejövételét a Pannónia-szálló külön termében.

Az összejövételen résztvettek: K. Pap Mihály ezredes, Monoki Gyula, Merza Gyula, Puskás Béla, Teutsch Henrik, Tomán Béla, Adorján János, Spáda János, Rácz Mihály, Oberding Antal, Klósz József, Mádary Zoltán, Tanács József, Feszl József, Dr. S. Kováts József.

K. Pap Mihály, E. K. E. alelnök, lelkes szavakkal üdvözölte azokat, kiket az egyesület iránti érdeklődés és szeretet most is összehozott. Azután dr. S. Kováts József, E. K. E. titkár felolvasta a tavaszi kirándulások tervezetét. (Legkedvesebb kirándulásoknak ígérkeznek a következők: Árpádcsúcs, Kis-Magura, Szent Jánoskút (1 napos); a Géci-vár, Jára vize, Hideghavas, Hidegszamos (vízművek), Gyalu (2 napos); Sebervárom-Dragánvölgy (1 napos); Bercsényi körút a Rákóczi kilátóval, továbbá a Bercsényi-ház fölavatási ünnepe, melyet május végére terveznek.

A kirándulásokkal kapcsolatban igen élénk eszmecsere fejlődött ki,

tárgyalva a tervbe vett kirándulásokat és mindenki kedvesen emlékezett vissza az egyesület vezetése alatt tett egy-egy régebbi kirándulásra. A vacsora alkalmával Tanács József felköszöntötte Teutsch Henriket, aki ép oly nemesszívű ember és jó turista, mint a milyen kiváló üzletember. Teutsch Henrik meghatóan válaszolt és megmutatta, hogy németes kiejtéssel is ki lehet fejezni az igazi hazafias nemes érzelmeket. Ezután dr. S. Kováts József titkár javaslatot tett arra vonatkozólag, hogy az egyesület vegye fel működési körébe a madárvédelmet azokon a helyeken, ahol turista alkotásaink vannak és megfelelő személyzet áll rendelkezésére. A beható eszmecsere után elhatározták, hogy e javaslatot az igazgató-választmány elé terjesztik. Majd bemutatta az E. K. E. virágoskertje elnevezésű most forgalomba hozott préselt virágos levelezőlap tömböket. A társaság meglepődve szemlélte a levelezőlapok ízléses és mesteri kiállítását s azután többen vásároltak is belőle. A következő összejövétel napjaul március hó 2-át tűzték ki.

Sport.

Honvéd tisztí sitanfolyam. Hogy a m kir. honvédség kötelékében a sielés oktatására megfelelő tanerők álljanak rendelkezésére, f. évi január hó 16-ával *Homolya István* főhadnagy parancsnoksága alatt egy honvédtisztí sitanfolyam állíttatott fel. A résztvevők január hó 16-án Belényesen gyüle-

keztek és másnap Biharfüredre vonultak, ahol 70–80 cm.-es hó fedett mindent. A tanfolyam a fürdőtelep egy villájában volt elhelyezve. A kiképzés 2 hétig tartott. Ez idő alatt a tanfolyam három kisebb kirándulást hajtott végre, egyet a Boicára (1352 m.) a másodikat a Muncsejre

(1414 m.) és a harmadikat a Pojánára (1627 m.)

A tanfolyamot egy három napi túrával fejezték be. Első nap Biharfüredről a Pojánán és Karligátun át a La-kút malomig; 16 km. vízszintes távolság 800 m. emelkedés, 500 m. esés. Második nap a La-kút malomnál történt szabad ég alatti táborozás után, 1315, 1417, 1025 és 1268 (Vertopul) magaslati pontokon át egy ezen utóbbi magaslat alatt levő házcsoportig. (13 km. vízszintes távolság 400 m. emelkedés, 600 m. esés.) A harmadik napon tekintettel a kiállott fáradalmakra, a szabad ég alatt töltött megelőző éjszakára, valamint a

kedvezőtlen hóviszonyokra és hóiharra a parancsnok a harmadnapit menetként, mely eredetileg a Biharcsúcsra át (1849 m.) Pojána község volt, felelőssége tudatában megváltoztatta és különítményét a Fekete-Körös völgyén át Rézbányára vezette (10 km.) vízszintes távolság, 100 m. emelkedés, 600 m. esés.) A sítanfolyam által elért eredményeket közölni nem tartottuk érdektelenné, mert a sielés tagjaink között egyre jobban terjed. Ruzitska Béla dr. tagtársunk minden évben a Gyalui-havasokba szokott e kellemes és egészséges sport űzése céljából felrándulni.

Vegyes hírek.

Barlangkutató bizottság. A magyarországi földtani társulat kebelében egy új bizottság alakult, a melynek feladatát a magyar barlangok tudományos kutatása képezi.

A barlangok bányamérnöki felmérésén kívül, a bizottság működésének főcélja ásatások által az egyes barlangok palaeontológiai, antropológiai és archaeológiai viszonyainak felderítése.

A folyó évre programmba vétetett egyik a budai hegységben lévő barlangnak a felmérése és az aggteleki barlangban ásatások eszközzése.

A bizottság elnökévé Siegmeth Károly, alelnökké dr. Jordán Károly, előadóvá dr. Kádics Ottokár választott.

Tanítók fürdőtelepe. Mint értesülünk, a közoktatásügyi miniszter engedélyt adott arra, hogy tanítói üdülő- és fürdőtelepek létesítése céljából Magyarország minden iskolájában, két napon keresztül a tanítók

gyűjtést rendezhetnek. Ha a tanítóság levétné közönyét, szép eredménnyel számolhatna be. Egyébként az, hogy a mozgalom élén Bartha Pál, kispesti igazgató, a „Nemzeti Iskola“ agilis szerkesztője áll, sikerrel kecsegtet.

Tavaszi kirándulásaink terveze- zete. 1. Március 20. Félnapos kirándulás. Indulás a Szentgyörgy-térről, délután 1 órakor. Bejárásra kerül a múlt évben létesített Bercsényi-kötút a Rákóczi kilátóval. Uzsonna a Bercsényi turista házban.

2. Április. 3 Egésznapos. Indulás a monostori sörháztól reggel 6 órakor. Utirány: Papvölgy, Bercsényi turistaház, Árpádcsúcs. Célpont a Csűrűlyei Magura.

3. Április 17. Egésznapos. Indulás reggel 7 órakor a Rákóczi-úti hídtól. Utirány: Kányafő. Cél a Csigadomb. Hazatérés Szucsákon át vasúttal.

E kirándulásokra vonatkozólag az egyesületi iroda annak idején külön meghívókat fog kibocsátani.